

نظریه عدالت ولایی در حوزه عدالت بین نسلی (رهیافت هایی برای صندوق توسعه ملی)

علی رضا توکلی^۱

چکیده

در اندیشه اسلامی، عدالت در صدر هدفهای اولیّیهی همه‌ی بعثت های الهی است و عدل، اصیل ترین اصل تکوینی و تشریحی و گسترده ترین ارزش الهی و انسانی است؛ برای اقامه عدل و عینیت بخشی به عدالت فردی و جمعی، لازم است مبنای محکم و حجت آوری از مفهوم و ماهیت عدالت و چگونگی اقامه آن ارائه کرد که بتواند مبنای عمل مردم به ویژه مسلمان و مومنان قرار گیرد. انگیزه فطری مردم، برقراری عدل است و این انگیزه درونی با پیوند ولایت بین مردم و امام عادل به انگیزه و اراده جمعی (پیشرفت) تبدیل می شود.

به دلیل این رابطه مستحکم ولایت با اقامه عدل، نظریه عدالت در این مقاله به عدالت ولایی متصف شده است و می توان گفت پایه تمدن اسلامی، نظریه عدالت ولایی است.

یکی از ارکان نظریه عدالت ولایی، نظام های عادلانه در اداره امور جامعه است که به پنج حوزه نظام عدالت سیاسی، نظام عدالت اجتماعی، نظام عدالت اقتصادی، نظام جبران حقوق از دست رفته (عدالت ترمیمی و قضایی) و نظام عدالت بین نسلی تقسیم می شود.

این مقاله با مرور ادبیات، عدالت بین نسلی را در چهار شاخه "حقوق بین نسلی"، "محیط زیست سالم"، "زیرساخت های تمدنی"، و "فرهنگ و تربیت بین نسلی" تبیین می نماید و با توجه به این تبیین، پیشنهادهای برای صندوق توسعه ملی، ارائه می نماید.

کلیدواژه ها: عدالت ولایی، عدالت بین نسلی، صندوق توسعه ملی

---

^۱. عضو هیات موسس اندیشگاه طراحی و اقامه عدل tavakoli3@chmail.ir

مقدمه

عدالت در طول تاریخ همواره یکی از دغدغه‌های اساسی بشر در سنت‌ها و مکتب‌های مختلف بوده و نظریه پردازان و متفکران بیشماری را به کنکاش درباره مفهوم و معیارهای عدالت واداشته است. (زری باف، ناسخیان، سعیدی، ۱۳۹۴)

بر اساس آموزه‌های قرآنی، فرستادن پیامبران با دلایل روشن و نازل کردن کتاب الهی و میزان برای این بوده است که مردم به اقامه عدل و قسط پردازند. (سوره حدید، آیه ۲۵) بنابراین در اندیشه اسلامی، عدالت در صدر هدفهای اولیّیه‌ی همه‌ی بعثت‌های الهی است و عدل، اصیل‌ترین اصل تکوینی و تشریحی و گسترده‌ترین ارزش الهی و انسانی است؛ برای اقامه عدل و عینیت بخشی به عدالت فردی و جمعی، لازم است مبنای محکم و حجت‌آوری از مفهوم و ماهیت عدالت و چگونگی اقامه آن ارائه کرد که بتواند مبنای عمل مردم به ویژه مسلمان و مومنان قرار گیرد. انگیزه فطری مردم، برقراری عدل است و این انگیزه درونی با پیوند ولایت بین مردم و امام عادل به انگیزه و اراده جمعی (پیشرفت) تبدیل می‌شود. به دلیل این رابطه مستحکم ولایت با اقامه عدل، نظریه عدالت ولایی شکل گرفته است و می‌توان گفت پایه تمدن اسلامی، نظریه عدالت ولایی است

این مقاله با مرور ادبیات، عدالت بین نسلی را در چهار شاخه "حقوق بین نسلی"، "محیط زیست سالم"، "زیرساخت‌های تمدنی"، و "فرهنگ و تربیت بین نسلی" تبیین می‌نماید و با توجه به این تبیین، پیشنهاداتی برای صندوق توسعه ملی، ارائه می‌نماید.

۱. نظریه عدالت ولایی

در مقاله نظریه عدالت ولایی و مکتب طراحی نظام عادلانه سه ساحت عدل به مثابه فضیلت اخلاقی انسان، روش تعاملات اجتماعی و جبران حقوق از دست رفته، ارائه شده است. (توکلی و زریباف، ۱۳۹۹)

در یک نگاه جامع تر، می‌توان عدالت را به دو بعد فردی و جمعی تقسیم کرد. عدالت فردی سه ساحت زیر را در بر می‌گیرد:

➤ اعتقادات/ایمان/بینش: شناخت وجود آن چنان که هست و باور به ارزش‌های الهی مانند توحید،

نبوت، عدالت، امامت و معاد

➤ شخصیت/اخلاق/منش: این ساحت از عدل را می‌توان به بخش‌های زیر تقسیم کرد:

○ انصاف: حق دیگران را دیدن و در عمل پذیرفتن (حتی در شرایط تعارض با نفع خود)

- اعتدال در سه قوه وهمیه (حکمت)، شهویه (عفت) و غضبیه (شجاعت)
- توازن در تامین نیازها: نیازهای انسان را می توان به بخش های زیر تقسیم کرد:
  - نیازهای جسمی: خوراک، پوشاک، سلامت، مسکن، ازدواج
  - نیازهای روانی: آرامش و امنیت
  - نیازهای اجتماعی: احترام و تعلق، موفقیت و رضایت
  - نیازهای روحی: خودشکوفایی معنوی
- رعایت حقوق (حق خدا، حق مردم، حق خود و حق طبیعت)
- رفتار/حرکت عادلانه فردی / کنش: این ساحت از عدل را می توان به بخش های زیر تقسیم کرد:
  - مبدا حرکت: معرفت نفس
  - جهت حرکت: عبودیت (بندگی خدا)
  - امکان حرکت: حریت (آزادی و آزادگی)
  - مسیر حرکت: صراط مستقیم
  - غایت حرکت: لقای پروردگار
  - منابع حرکت: امکانات
  - انگیزه حرکت: صبر
  - شناخت حرکت: یقین
  - چگونگی حرکت: عدل
  - انجام حرکت: جهاد

در شکل ۱، شاخه های هر یک از سه ساحت فوق، بیان شده است.

شکل ۱: فرد عادل: ساحت های ایمان، اخلاق، حرکت عادلانه فردی

عدالت در بعد جمعی نیز سه ساحت زیر را در بر می گیرد:

➤ روش عادلانه تعاملات اجتماعی: این ساحت از عدل را می توان به بخش های زیر تقسیم کرد:

- اعتقاد به گفتمان عدالت، عقلانیت و معنویت: عقلانیت فهم درست از طراحی و اقامه عدل، ایجاد می کند و معنویت، زمینه را برای پذیرش حق و عدل فراهم می کند.
- قواعد عادلانه: همه جا مساوی بودن به معنی عادلانه بودن نیست ولی در طراحی عدل باید از مساوی شروع کرد نه تفاوت. عقلانیت راهنماست و نشان می دهد در چه شرایطی، مساوی، یا متناسب و متوازن یا مکمل، مبنای عدالت است. به عنوان مثال یک معلم باید در

ابتدا فرض کند به همه نمره بیست می دهد (که البته عادلانه نیست) و مبنای تفاوت عادلانه را بر یادگیری دانش آموزان بگذارد و برای میزان این تفاوت از ابزار سنجش استاندارد که سوالات متوازن از همه مطالب یادگیری است استفاده کند. در مواردی مانند تشکیل خانواده یا تشکیل تیم های سازمانی، مبنای مساوی است و نه متناسب بلکه زن و شوهر نسبت به هم و اعضای تیم نیز باید مکمل همدیگر باشند. بنابراین معیارهای قواعد عادلانه عبارت است از:

- مساوی - مبنای طراحی
- متناسب - معیار، میزان، ابزار سنجش
- مکمل

- ساختار متوازن و متناسب
- فرآیندهای منصفانه (ذی حقان و رعایت حقوق آنها)
- شایستگی و صلاحیت مدیران
- ابزار و سامانه کارآمد با اطلاعات صحیح و کامل

➤ نظام های عادلانه در اداره جامعه: این ساحت از عدل را می توان به حوزه های زیر تقسیم کرد:

- نظام عدالت سیاسی
- نظام عدالت اجتماعی
- نظام عدالت اقتصادی
- نظام جبران حقوق از دست رفته
- نظام عدالت بین نسلی

• پیشرفت عادلانه جامعه در نظام ولایی: این ساحت از عدل را می توان به بخش های زیر تقسیم کرد:

کرد:

- امام - ولی فقیه
  - هدایت کننده امت در مسیر الهی
  - ویژگی ها
    - فقاہت
    - عدالت

- کفایت رهبری (شجاع، مدیر و مدبر)
- معیار بهترین کارها
- نزدیکترین به حق / متعادل ترین در حقوق
- فراگیرترین در عدل
- گسترده ترین در رضایت عامه مردم (رعیت: به حق خود قانع هستند و زیاده خواه نیستند)

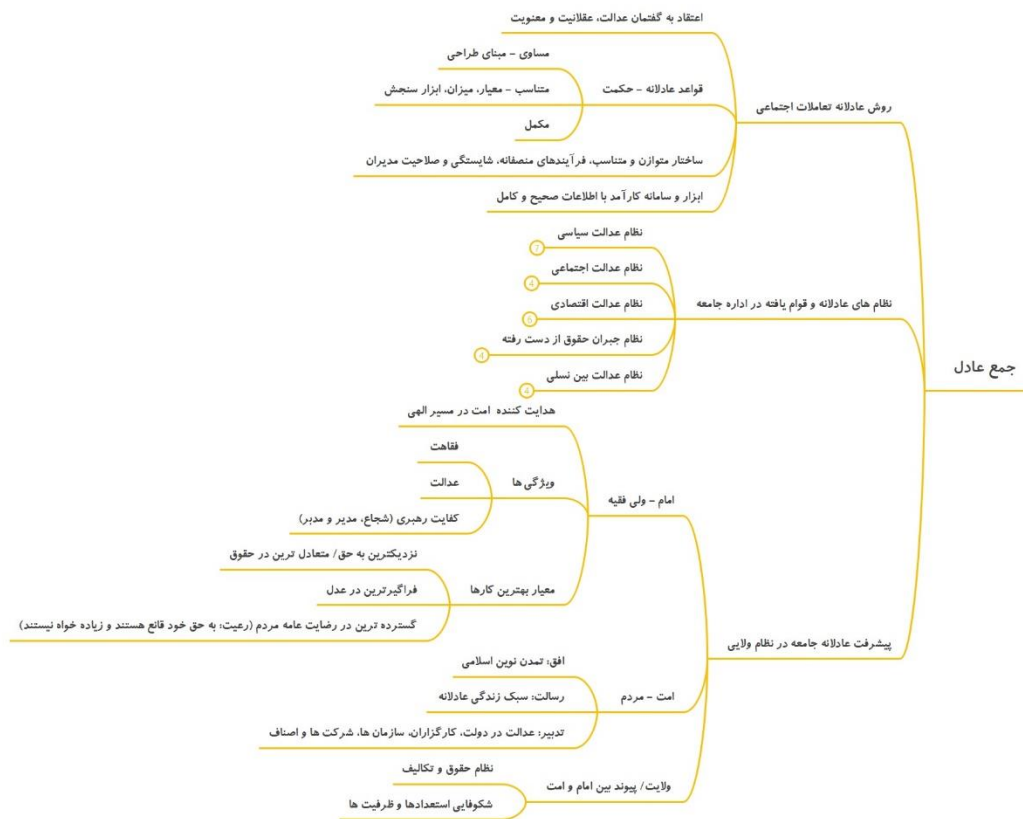
○ امت - مردم

- افق: تمدن نوین اسلامی
- رسالت: سبک زندگی عادلانه
- تدبیر: عدالت در دولت، کارگزاران، سازمان ها، شرکت ها و اصناف

○ ولایت/ پیوند بین امام و امت

- نظام حقوق و تکالیف
- شکوفایی استعدادها و ظرفیت ها

در شکل ۲، عدالت در بعد جمعی ترسیم شده است.

شکل ۲: جمع عادل: ساخت های روش عادلانه تعاملات اجتماعی، نظام های عادلانه و قوام یافته در اداره جامعه و پیشرفت عادلانه در نظام ولایی

۲. توسعه پایدار و عدالت بین نسلی

متداول ترین تعریف توسعه پایدار را کمیسیون جهانی محیط زیست و توسعه در سال ۱۹۸۷ ارائه داده است: "توسعه ای که نیازمندی های حاضر را بدون لطمه زدن به توانایی نسل های آتی در تامین نیازهای خود، برآورده می سازد". (WCDE,1987,P:43)

محققان حوزه توسعه پایدار، عدالت نسلی را مهمترین عامل تحقق آن دانسته اند. به عنوان نمونه توراس و بویس در سال ۱۹۹۸ نشان داده اند که در سطح جهان، کشورهای با یک توزیع درآمد برابرتر، آزادی های مدنی و حقوق اجتماعی بیشتر و سطح سواد بیشتر، تمایل به کیفیت بالاتری از محیط زیست دارند. موهبت های طبیعی به همه نسل ها تعلق دارند و هر نسل باید منابع، آب و هوا و خاک را بدون آلودگی، برای نسل بعد باقی بگذارد (فراهانی فرد، ۱۳۸۶: ۱۲۶)

هر نسلی موظف به واگذاری میراث های ارزشمند و از آن جمله طبیعت سالم و زمین پربار برای نسل بعدی خویش است... اما حقیقت این است که ما اکنون در موقعیت وارونه ای به سر می بریم: مخارج و هزینه های درمانی، کسری صندوق های بازنشستگی، وام ها و بدهی های ملی، سیر فزاینده ای را نشان می دهند. از سرمایه گذاری در بخش های آینده ساز آموزش و پرورش و صنایع پایه ای کاسته می شود. چنین وضعی درباره نسل های آینده به طور کامل غیر مسئولانه و ناعادلانه عمل می کند. (فراهانی فرد به نقل از هوفه، ۱۳۸۶: ۱۲۶)

نویسنده با مرور مقالات عدالت بین نسلی، این حوزه را به چهار شاخه زیر تقسیم می کند:

- حقوق بین نسلی
- محیط زیست سالم
- زیرساخت های تمدنی
- فرهنگ و تربیت بین نسلی

۳. حقوق بین نسلی

مطابق جهان بینی اسلامی، جهان هدفمند بوده و نعمت های خداوند در این جهان، وسیله رسیدن به کمال مطلوبی است که برایش در نظر گرفته شده است. اعتقاد به خداوند و عالم آخرت، تاثیر فراوانی در اعمال انسان گذاشته و زمینه فساد و تباهی در زمین و ظلم در حق دیگران را از بین می برد. چنین انسانی که خدای خود را قادر و ناظر در همه لحظات زندگی خود دانسته و ضمن اعتقاد به عالم آخرت

به ارزشمندی دنیا نیز معتقد است و رستگاری خود را در این دنیا جستجو می کند، هیچگاه درصد تخریب نعمت های خدادادی بر نیامده و آن را در انحصار خود قرار نمی دهد. (فراهانی فرد، ۱۳۸۹)

مبنتی بر این دیدگاه می توان حقوق بین نسلی را چنین برشمرد:

- حق بهره مندی متوازن همه نسل ها از منابع طبیعی پایان پذیر و محیط زیست سالم
- حق تعادل بین توسعه حال و تامین نیازها و منافع نسل حاضر با تامین نیازها و منافع نسل های آینده

- حق برخورداری نسل های بعدی از فرهنگ و تربیت عادلانه
- حق برخورداری نسل های بعدی از زیرساخت های تمدنی

در حقوق بین الملل، محیط زیست و بسیاری از معاهدات در این حوزه، عنصر زمان به عنوان یکی از مولفه های حقوق نسلی به شمار می رود. اما به دلیل مبهم بودن مفهوم نسل و زمان مندی در عدالت بین نسلی، همچنین عدم سازگاری آن با سیاست های راهبردی محیط زیستی دولت ها، اصل عدالت بین نسلی هنوز نتوانسته است جایگاه یک قاعده بین المللی مستقر در حقوق بین الملل محیط زیست موجود را به دست آورد. (محبی و فیض اللهی، ۱۳۹۵)

۴. محیط زیست سالم

منابع طبیعی به دو بخش پایان پذیر و تجدید پذیر تقسیم می شوند. منابعی مانند نفت و گاز و معدن هایی مانند معادن اورانیم از موارد پایان پذیر هستند که برای استفاده از آنها ترتیب زیر پیشنهاد می شود:

- نسل حاضر باید تلاش کند از منابع پایان ناپذیر در حداقل، استفاده کند و سهم نسل های بعدی را باقی گذارد.
- نسل حاضر باید تلاش کند که استفاده از منابع پایان پذیر را تبدیل به منابع تجدیدپذیر کند مانند استفاده از خودرو برقی به جای خودروی بنزین سوز و استفاده از نیروگاه خورشیدی به جای نیروگاه گازی
- نسل حاضر باید بخش حداقلی که از منابع پایان پذیر را مصرف می کند، تبدیل به سرمایه گذاری های بلند مدت کند که بتواند به عنوان دارایی به نسل های بعدی انتقال پیدا کند مانند صرف درآمدهای نفت برای ساخت راه آهن که می تواند ایران را تبدیل به چهارراه حمل و نقل ترکیبی (کشتی، راه آهن و تریلی) به ویژه از مبدا چین به مقصد اروپا کند.

بنابراین برای اقامه عدل لازم است که مصرف سرمایه های به دست آمده از منابع پایان پذیر، در حفظ و نگهداری محیط زیست (شامل آب، هوا و خاک) و حوزه های زیرساخت تمدنی و فرهنگ و تربیت بین نسلی باشد.

دیدگاه متعادل در استفاده از منابع تجدیدپذیر این است که نرخ تولید و افزایش آنها بیش از نرخ مصرف باشد تا ضمن برخورداری نسل فعلی از موهبت های این نعمت ها، نسل های آینده نیز از آنان محروم نشوند. استفاده بی حد و بی حساب می تواند این منابع را به منابع پایان پذیر تبدیل کند. (فراهانی فرد، ۱۳۸۶)

در مقاله معیارهای توزیع عادلانه منابع طبیعی تجدیدناپذیر در اقتصاد اسلامی؛ (لاجوردی، رضایی و حسین زاده، ۱۳۹۳) چهار اصل زیر در این حوزه بیان شده است: (شکل ۳)

- اصل حفظ ثروت و نیاز
- اصل رفع فقر و عدم تبعیض در توزیع فرصت ها
- اصل توازن اجتماعی
- اصل برقراری مساوات

شکل ۳: اصول توزیع عادلانه منابع طبیعی تجدیدناپذیر در اقتصاد اسلامی

۵. زیرساخت های تمدنی

واژه تمدن از ماده «مَدَنَ بِالْمَكَانِ» به معنای اقامت گزیدن در جایی گرفته شده است (جوهری، ۱۳۷۶ ق، ج ۶: ۲۲۰۱). شهر را از آن جهت مدینه گویند که مردم، آن را به عنوان مکانی برای زندگی خود برمی-گزینند. بر همین اساس این کلمه به معنای حسن معاشرت است (جان احمدی، ۱۳۸۶: ۲۴).

مؤلف کتاب «التحقیق» واژه «مدن» را مأخوذ از لغت عبری و سریانی و واژه مدین و مدینه را مشتق از ماده «دین» و به معنای پذیرش و خضوع در برابر برنامه‌ها، قوانین و مقررات دانسته است (مصطفوی، ج ۱۱، ۱۳۶۰: ۵۵). مؤلف کتاب تاریخ و تمدن ملک مهدوی، تاریخ از ابتدای حبوط آدم علیه السلام تا عصر حاضر را تقابل دو تمدن شیطانی و تمدن الهی می داند و ملک را مناسب ترین واژه قرآنی برای تمدن می داند (همایون، ۱۳۹۰)

در بررسی آیات قرآن و روایات در حوزه تمدن از واژه های حضر، مدن، مدینه و ملک نام برده شده است. در اندیشه امام خامنه ای، آنچه تمدن را پدید می آورد معارف زندگی ساز است و اسلام ثابت کرده است ظرفیت آن را دارد که امت خود را به اعتلای مدنی و علمی و عزت و قدرت سیاسی برساند:

«نخستین فرآورده‌ی سیاسی انسانی اسلام، امت اسلامی است که از مدینه النبی آغاز شد و به صورتی حیرت‌آور و افسانه‌وار، قدم در راه رشد کمی و کیفی نهاد. هنوز نیم قرن از ولادت این پدیده‌ی مبارک نگذشته بود که نزدیک به نیمی از تمامی قلمرو سه تمدن بزرگ باستانی همسایه‌ی خود، یعنی ایران، رم و مصر را درنوردید و یک قرن پس از آن، تمدنی درخشان و حکومتی عزیز و مقتدر در مرکز جهان پدید آورد که از شرق به دیوار چین و از سوی دیگر به سواحل اقیانوس اطلس و از شمال تا استپهای سیبری و از جنوب تا جنوب اقیانوس هند می‌رسید. قرنهای سوم و چهارم هجری و پس از آن، مزین به تمدنی آن‌چنان مشعشع است که پس از هزار سال، هنوز برکات علمی و فرهنگی آن را در مدنیت کنونی جهان، می‌توان به وضوح دید.

اگرچه مورخان غربی به هنگام حکایت تاریخ علم و تمدن، این رستاخیز عظیم و بی‌سابقه‌ی علم و فرهنگ و تمدن را یکسره در بوت‌های اجمال و اهمال می‌نهند و سرگذشت علم را از یونان و رم باستان، یکسره به رنسانس متصل می‌کنند! گویی علم و تمدن، هزار سال مرده بود و یکباره در رنسانس تولد یافت! لیکن حقیقت آن است که قرون وسطی، فقط برای غرب و اروپا دوران تاریکی و جهالت و

وحشت بود، ولی برای دنیای اسلام با گستره‌ای چندین برابر اروپا یعنی از اندلس تا چین دوران تشعشع و بیداری و عروج علمی شمرده می‌شد.

غرض از این یادآوری، تفاخر به گذشته نیست. غرض یادآوری این حقیقت است که آنچه آن تمدن را پدید آورد یعنی اسلام و معارف زندگی‌ساز آن هم‌اکنون نیز در اختیار ماست... اسلام ثابت کرده است ظرفیت آن را دارد که امت خود را به اعتلای مدنی و علمی و عزت و قدرت سیاسی برساند». (امام خامنه‌ای، بیانات در هشتمین اجلاس سران کشورهای اسلامی؛ ۱۸ / ۰۹ / ۱۳۷۶)

از این مفهوم برداشت می‌شود که تمدن محصول فکر، معارف و فرهنگ است. رهبر معظم انقلاب اسلامی در تبیین مفهوم تمدن و ارتباط آن با تدین می‌فرماید: «تمدن، یعنی زندگی توأم با نظم علمی، با تجربیات خوب زندگی، استفاده از پیشرفتهای زندگی، و تدین یعنی جهت درست در زندگی داشتن - جهت عدل، انصاف، صفا، صداقت و رو به طرف خدا - اینها با هم چه منافاتی دارند؟ انسان می‌تواند با این جهت‌گیری، آن‌طور زندگی کند؛ کما اینکه خیلی از دانشمندان و متفکرین ما متدین بودند». (امام خامنه‌ای، گفت و شنود با گروهی از جوانان و نوجوانان، ۱۴ / ۱۱ / ۱۳۷۶)

با هدف ارائه یک تعریف جامع برای «تمدن»، در پنل خبرگی، تعریف ذیل مورد اجماع قرار گرفت: «تمدن، ظهور و بروز فراگیر، نظام مند و نهادینه شده یک فرهنگ خاص در سبک زندگی، تعاملات و ابزارها است به گونه‌ای که ابعاد مختلف نیازهای فردی و اجتماعی را پوشش دهد».

با توجه به موارد بیان شده، ایران ظرفیت ایجاد تمدن نوین اسلامی را دارد. «تمدن‌سازی نوین اسلامی، فرآیند تدریجی و تکاملی پیشرفت همه‌جانبه بخش‌های سخت‌افزاری و نرم‌افزاری تمدن است که با مراحل انقلاب اسلامی و نظام اسلامی آغاز شده و با تحقق دولت اسلامی و جامعه اسلامی به تمدن نوین اسلامی می‌رسد. در هر مرحله، چرخه‌انگیزش و گفت‌وگو، شناخت و معرفت‌افزایی، طراحی و برنامه‌ریزی و پیاده‌سازی و ارزیابی، تکرار می‌شود»

با توجه به موارد فوق، یکی از موارد عادلانه برای مصرف سرمایه‌های به دست آمده از منابع پایان پذیر، حوزه زیرساخت‌های تمدنی است. شاید بتوان گفت در این حوزه، بهترین منبعی که منافع بین نسلی را تامین می‌کند سرمایه‌گذاری در حوزه علم و فناوری باشد. (فراهانی فرد، ۱۳۸۶)

۶. فرهنگ و تربیت بین نسلی

یکی از اولین تعاریف نسبتاً جامع از فرهنگ در سال ۱۸۷۱ توسط تیلور ارائه شده است. (همایون، ۱۳۸۵): فرهنگ عبارت است از مجموعه پیچیده‌ای از علوم، دانش‌ها، هنرها، افکار، اعتقادات، قوانین و مقررات، آداب و رسوم، سنت‌ها و به طور خلاصه کلیه آموخته‌ها و عاداتی که یک انسان به عنوان عضو جامعه اخذ می‌کند.

فرهنگ دارای کارکردهای ویژه‌ای است و آن را «اخلاق انسان» نامیده‌اند. فرهنگ مشخص می‌کند که خانواده چه ساختی باید داشته باشد؛ فرهنگ ضابطه‌هایی در جهت اجتماعی کردن و مراقبت از فرزندان برقرار می‌کند: چه وقت کودکان را باید از شیر گرفت، چگونه باید آنها را پرورش داد و تا چه حد باید به آنها استقلال بخشید. فرهنگ به وجود آورنده نظام آموزشی است و مشخص می‌کند که کودک چه باید بداند و چه باید انجام بدهد. فرهنگ فراهم آورنده ارزش‌ها است تا کودک صحیح و غلط را تشخیص دهد و بتواند در آینده هدف‌هایی برای خود برگزیند. فرهنگ و تربیت چیزی است که:

- از نسلی به نسل دیگر انتقال می‌یابد.
  - حالت انباشته دارد.
  - از محلی به محل دیگر می‌رود.
  - در انتخاب‌های انسان، نقش اصلی را ایفا می‌کند.
- با توجه به موارد فوق، یکی از موارد عادلانه برای مصرف سرمایه‌های به دست آمده از منابع پایان پذیر، حوزه فرهنگ و تربیت بین نسلی است. بدیهی است که در تربیت بین نسلی باید جهت‌گیری، تربیت انسان عادل باشد که ویژگی‌های فرد عادل در بخش اول این مقاله (نظریه عدالت ولایی) بیان شد.

۷. صندوق توسعه ملی

مشاهده آثار منفی بهره‌برداری از منابع نفت و گاز، موجب بروز تحولات و اتخاذ سیاست‌هایی در کشورهای صادرکننده نفت شد. یکی از این تحولات در نیم قرن گذشته تأسیس صندوق‌های ثروت ملی در بیشتر کشورهای نفتی بود. یکی از دلایل مهم در تشکیل این صندوق‌ها، استفاده بهینه از منابع نفت و گاز در راستای توسعه اقتصادی و برقراری عدالت توزیعی و بین‌نسلی در کشورها بوده است. (معمدی، ۱۳۸۹: ۳). در ایران صندوق توسعه ملی در سال ۱۳۸۹ مبتنی بر سیاست‌های ابلاغی برنامه پنجم توسعه از سوی مقام معظم رهبری - تغییر نگاه درآمدهای مازاد ارزی، از تامین بودجه به فعالیت‌ها و سرمایه‌گذاری‌های مولد و زاینده اقتصادی - شکل گرفت.

به نظر می رسد لازم است ساختار حقوقی- اقتصادی صندوق توسعه ملی با معیارهای تحقق عدالت بین نسلی همخوانی بیشتری پیدا کند.

۸. بحث، نتیجه گیری و پیشنهادها

با توجه به موارد گفته شده برای اقامه عدالت بین نسلی، پیشنهادهای زیر ارائه می شود:

- مبارزه با فساد و برخورداری از رانت های دولتی به ویژه در بخش منابع طبیعی (فراهانی فرد، ۱۳۸۶)
  - حضور جوانان به عنوان نزدیک ترین افراد به نسل آینده در تصمیم گیری های عدالت بین نسلی (فراهانی فرد، ۱۳۸۶)
  - برنامه ریزی آینده نگر برای جلوگیری از اسراف و تبذیر نسل فعلی و ایجاد تعادل بین توسعه حال و حق نسل های آینده
  - دولتی قوی و استفاده از نقش نظارتی مردمی در حوزه عدالت بین نسلی
- دکتر پورعزت و همکاران در مقاله شناسایی مؤلفه های ناظر بر رعایت عدالت بین نسلی در خط مشی بودجه ای ایران توصیه های سیاستی زیر را ارائه داده اند که عینا ارائه می شود: (پورعزت، ۱۳۹۸)
- ۱- هنگام خط مشی گذاری باید بر استفاده هرچه بیشتر از منابع تجدیدپذیر و کاهش مصرف انرژی های تجدیدناپذیر و تمرکز بیشتر بر انرژی های نو تاکید شود.
  - ۲- خط مشی های ما باید معطوف به توسعه سرمایه گذاری های مولد درآمدهای حاصل از فروش نفت و ذخایر معدنی بوده و صرفا درآمدهای غیر نفتی را برای هزینه های جاری مدنظر قرار دهند.
  - ۳- خط مشی بودجه ای باید بر افزایش درآمدهای مالیاتی نظیر گسترش پایه مالیاتی و بهره وری مالیات، برای کاهش اتکای بودجه به نفت و سایر منابع زیرزمینی تاکید کند زیرا در صورت استخراج و فروش منابع زیرزمینی، ثروت های متعلق به نسل های آینده به یغما می رود؛ مگر اینکه درآمدهای حاصل از آن، ذخیره شده یا برای کارهای عمرانی و سرمایه ای مصرف گردند. این دقت نظر ممکن است برای نسل های آینده سرنوشت ساز باشد.
  - ۴- شفاف سازی امور بودجه ای و نظارت دقیق بر اجرای خط مشی های بودجه ای و همچنین تدوین قوانین جدید و دقیق (سخت گیرانه) برای بهره برداری از همه منابعی که میان نسل حاضر و نسل آتی مشترکند، بسیار حائز اهمیت است، از این رو تاکید می شود که بودجه باید در معرض نقد عامه مردم باشد.

- ۵- افزایش بودجه اختصاص یافته به آموزش و بهداشت و کاهش هزینه های تامین سلامت برای مردم اولویت ویژه داشته، حتی می توان گفت که بر اساس ملاحظات خبرگان، فقر بسیاری از آحاد جامعه با تحمل هزینه های سنگین درمانی ناشی از ابتلا به بیماری ها آغاز می شود.
- ۶- حفاظت از منابع طبیعی هم چون خاک، آب، جنگل ها و اهتمام به فرهنگ سازی و آگاه سازی هرچه بیشتر مردم درباره وضعیت منابع موجود ضرورت داشته و هنگام خط مشی گذاری باید در اولویت قرار گیرد.

منابع

- زریباف، سید مهدی، ناسخیان، علی اکبر، سعیدی، علی، (۱۳۹۴) عدالت به مثابه روش، سیر رویکردهای روش شناختی علم اقتصاد، دوفصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات اقتصاد اسلامی ۱۵(۱)، ۱۴۷-۱۷۸
- توکلی، علی رضا، زریباف، سید مهدی، (۱۳۹۹) نظریه عدالت ولایی و مکتب طراحی نظام عادلانه، نهمین کنفرانس الگوی اسلامی و ایرانی پیشرفت
- فراهانی فرد، سعید (۱۳۸۶) عدالت بین نسلی در بهره برداری از منابع طبیعی؛ فصلنامه پژوهشی اقتصاد اسلامی، سال هفتم، شماره ۲۵، بهار ۱۳۸۶
- ابراهیمی کوشالی، حسین، گودرزی، غلام رضا، ناظمی اردکانی، مهدی، توکلی، علیرضا (۱۴۰۰) تحلیل لایه ای مسائل فراروی تحقق تمدن نوین اسلامی، دوفصلنامه علمی تخصصی پژوهش های تمدن نوین اسلامی، سال پنجم / شماره پنجم / بهار و تابستان ۱۴۰۰
- جوهری، اسماعیل بن حماد (۱۳۷۸ق). الصحاح، تحقیق احمد عبدالغفور عطار، احمد عبدالغفور، بیروت، دار العلم للملایین
- جان احمدی، فاطمه، (۱۳۸۸)، تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی، تهران: انتشارات نشر معارف
- مصطفوی، حسن، (۱۳۶۰)، التحقیق فی کلمات القرآن، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- همایون، محمد هادی (۱۳۹۰) تاریخ تمدن و ملک مهدوی، تهران، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات و دانشگاه امام صادق
- فراهانی فرد، سعید (۱۳۸۹) مبانی کلامی توسعه پایدار، فرد فلسفه دین بهار ۱۳۸۹ شماره ۵
- محبی، محسن، فیض الهی، فرانک (۱۴۰۰) واکاوی مفهوم عدالت بین نسلی در حقوق بین الملل محیط زیست؛ و حقوقی بین المللی سال ۳۸ پاییز و زمستان ۱۴۰۰ شماره ۶۵
- لاجوردی، توحیدی نیا و رضایی (۱۳۹۴) بررسی نقش صندوق توسعه ملی در تحقق عدالت اقتصادی؛ مطالعات اقتصاد اسلامی سال هشتم پاییز و زمستان ۱۳۹۴ شماره ۱ (پیاپی ۱۵)
- معمودی، منیره (۱۳۸۹)، «صندوق توسعه ملی و لایحه برنامه پنجم»، تازه های اقتصادی، دوره جدید، سال هفتم، ش ۱۲۶.
- لاجوردی، رضایی و حسین زاده (۱۳۹۳) معیارهای توزیع عادلانه منابع طبیعی تجدیدناپذیر در اقتصاد اسلامی؛ اقتصاد اسلامی سال چهاردهم پاییز ۱۳۹۳ شماره ۵۵
- پورعزت و همکاران (۱۳۹۸) شناسایی مؤلفه های ناظر بر رعایت عدالت بین نسلی در خط مشی بودجه ای ایران؛ نشریه سیاستگذاری عمومی « تابستان ۱۳۹۸ شماره ۲
- WCED (1987) Our Common Future. World Commission on Environment and Development. Oxford University Press, Oxford